

**ТЮТОРЛИК САНЪАТИ: ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ БЕРИШНИНГ
ЯНГИЧА ЁНДАШУВИ**

Гулматова Шоҳсанам Диёровна

Чирчиқ давлат педагогика университети

Гуманитар фанлар факултети тьютори

shohsanamgulmatova771@gmail.com

Ҳар қандай жамият ривожда таълим ва тарбиянинг уйғунлиги катта аҳамият касб этади. Ота-она фарзандининг муваффақияти ҳақида доимо қайғурганидек, бугунги кунда университетлар ҳам талабаларнинг таълим ва тарбияси ва келажакдаги иш жойини тўғри танлашлари учун масъулиятини ошироқда. Университет учун таълим билан бирга фандан ташқари талабанинг ўқишни тамомлагандан кейин нима билан шуғулланиши, қандай муҳитда яшаши, уни нима қизиқтириши ҳам муҳим. Хўш, ўтган давр мобайнида олий таълим муассасалари томонидан бу борада қандай ишлар амалга оширилди?

Маълумки, яқин вақтгача университетлар менторлик тизими (кураторлар) асосида иш олиб борди. Бу тизимда профессор-ўқитувчилар хоҳлаган ёки хоҳламаган ҳолда академик гуруҳларга мажбурий юк сифатида бириктирилган. Бундан ташқари, ҳеч ким ўқитувчини асосий иши - ўқитувчилик масъулиятидан озод қилмаган. Агар ўқитувчи кунига учта дарсга эга бўлса, у фақат танаффус пайтида тайинланган гуруҳга қараш ёки гуруҳ раҳбаридан давомат ёки бошқа муаммолар ҳақида сўраш учун кичик имкониятга эга эди. Бундан ташқари, тизимда иш ҳақини 25 фоизгача ошириш назарда тутилган бўлса-да, у камдан-кам ҳолларда 20 фоизга етди. Бугунги кунда эса олий таълим муассасаларида талабаларнинг мустақил билим олиш кўникмаларини шакллантиришга ёрдам берувчи мураббийлар фаолият кўрсатмоқда. Фақат энди улар гуруҳ куратори емас, тьютор мақомига эга. Ва табиийки, уларнинг вазифалари аввалгисидан фарқ қилади. Юртимиздаги давлат университетларида тьюторлик тизими жорий этилганига бир қанча вақт бўлди. Президентимизнинг 2019-йил 8-октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепсиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори ҳамда Олий ва ўрта махсус таълим вазирининг буйруғи мазкур қарорга асос бўлди. 2021-йил 30-сентябрдаги Фармон ижроси юзасидан қабул қилинган.

Глобаллашув даврида гуруҳ кураторидан тьюторликкача бўлган таълим барча соҳалар учун асос ва пойдеворга айланиб бормоқда. Чунки айнан таълим муассасаларидан жамиятимизга зарур, бошқарувга қодир малакали

мутахассислар етишиб чиқмоқда. Бугунги кунда замон талабларига жавоб берадиган, дунёқараши ҳар томонлама ривожланган, қизиқиши бунёдкорлик ғояларига содиқ бўлган ёш кадрларни тайёрлаш олий ўқув юртларининг долзарб вазифаларидан биридир. Тьюторлик тизими ушбу муаммони ҳал қилишга қаратилган. Бу олий ўқув юртларида ўқув жараёнларини тизимли ва самарали ташкил этишнинг муҳим воситаси ва усули ҳисобланади. Ўқувчиларнинг шахсан камол топиши, университет, республика ва халқаро миқёсдаги кўрик-танлов ва олимпиадаларда муносиб иштирок этиши, бўш вақтини мазмунли ташкил этиши учун айнан тьютор – ўқитувчи ёрдам беради. Шунингдек, тарбиячи ўқувчиларни касбга йўналтириш, уларни Ватанга муҳаббат руҳида тарбиялаш, илмий тўғаракларга жалб этиш, шахсий ва маиший муаммоларини ҳал этиш билан ҳам шуғулланади.

Ҳар қандай инновация каби бу йўналишнинг ҳам ўзига хос ривожланиш тарихи бор. Манбаларда қайд этилишича, биринчи тьюторлар XIV асрда Англиянинг Оксфорд ва Кембриж университетларида пайдо бўлган. Бу атаманинг ўзи инглиз тилидан келиб чиққан ва “уй ўқитувчиси, мураббий” деган маънони англатади. “Тьюторлик” сўзи шахсий таълимни қўллаб-қувватлашни белгилайди. Бинобарин, бу жуда нозик, “хусусий” фаолиятдир. XVI-асрнинг охирига келиб репетитор-тьютор университет шароитида талабаларни тарбиялаш учун масъул бўлган муҳим шахсга айланди.

XVII асрда тьюторларнинг фаолияти янада кенгайди, уларга фанларни ўқитиш ҳам топширила бошланди. Тьютор талаба қайси амалий дарсга ва қайси ҳисоботга тайёрланиши кераклигини аниқлади, ўқув фаолияти ва имтиҳонларга тайёргарлигини назорат қилди. XVII-асрдан бошлаб тьюторлик тизими инглиз таълим тизимининг ажралмас қисми сифатида расман ўтироф этилган. Ҳозирда замонавий Оксфордда тьюторларнинг 90 фоизи бир ёки иккита талаба билан ишлайди, Кембрижда эса тьюторларнинг 75 фоизи бир ёки иккита талаба билан ишлайди. Улар махсус маълумотга эга бўлмасалар-да, айнан тьюторлар ўқувчининг ўқиш даврида ҳам, таътил пайтида ҳам ҳаракатларини бошқаришга масъул, маънавият устозларидир. Демак, тьюторлик касбининг асосий усули талаба билан яқка ва гуруҳда ишлаш, билим олиш жараёнида маслаҳатлар беришдан иборат. Тьюторга етакчилик, ташкилотчилик қобилияти, ташаббускорлиги, қатъиятлилиги, нотиклик маҳорати, мулоқот кўникмалари, замонавий АКТ ва ўқитишнинг инновацион технологияларини билиши, таълим соҳасига оид меъёрий ҳужжатларни тушуниши ва бошқалар бўйича бир қатор умумий талаблар қўйилади.

Энг яқин ёрдамчилар талабанинг биринчи курсга қабул қилиниши ёки бошқа университетдан ўқишга кўчирилиши муносабати билан у ҳақида маълумотлар базаси яратилмаслиги мумкин. Ҳар бир тютор талаба тўғрисидаги маълумотлар базасини университет ёки деканатнинг шкаласига кўра белгиланган шаклда тўлдиради (исм ва фамилиядан бошланиб, уй манзили, қизиқишлари, яқин қариндошлари ҳақидаги маълумотлар), одатда уларни сўров орқали тўплайди. Бу иш тютор масъулиятини янада оширади. Бу тўпланган маълумотларда хатоларга йўл қўймаслик ва олинган маълумотларни синчковлик билан текшириш учун эътиборни кучайтиришни талаб қилади. Баъзида талабалар (одатда биринчи курс талабалари, айрим ҳолларда эса юқори курс талабалари ҳам) ўз олийгоҳида ўқиш шартларини билмаслигига гувоҳ бўламиз. Бундай ҳолатда тютор талаба талабалар турар жойи, ахборот-ресурс марказлари, бўш вақтини мазмунли ташкил этишга қаратилган қизиқиш гуруҳлари, тўгараклар, спорт мажмуалари, университет музейи, маданият саройи ва мусиқа зали ва бошқа жойлар манзиллари билан таништириши керак. Бу ўқишнинг биринчи кунлариданок ўрганиш ва илмий тадқиқотларнинг аниқ ритмини ўрнатишга ёрдам беради. Университетларда талабаларнинг қизиқиш доирасини ҳисобга олиш муҳимдир. Тюторлар бугунги тизимда ўқувчиларнинг бўш вақтини соатлик, керак бўлса, дақиқама-дақиқа механизми: мотивацион, самарали, замон руҳида ташкил этиш бўйича ташкилий-амалий ишларни амалга оширадилар. Албатта, ўқувчини тўғри йўналтира олиш, унинг бўш вақтини самарали ташкил этиш жамиятимиз учун катта салоҳиятга эга, юқори малакали кадрларни тайёрлаш мақсадига хизмат қилади. Давлат ва университетлар турли стипендиялар ва грантлар таъсис этган. Президент, хусусан, Навоий, П.Маҳмуд, Бобур ва бошқалар номидаги Давлат стипендиялари шулар жумласидандир. Шунингдек, халқаро ёки миллий грантлар ютиб олиш, йирик лойиҳаларда иштирок этиш имконияти ҳам мавжуд. Бунинг учун сиз талабани тўғри йўналтиришингиз ва у билан тизимли ишлашингиз керак. Бу вазифалар ҳам тарбиячининг зиммасида. Талаба ва ўқитувчи ўртасидаги муаммоларни қандай ҳал қилиш мумкин? Бу нима дегани? Баъзида академик гуруҳда ўқитувчи ва талаба ўртасида тушунмовчилик юзага келган ҳолатлар мавжуд. Бу ерда тютор ташаббускор бўлиши, талаба билан индивидуал суҳбат натижасида муаммога ойдинлик кирита олиши, сўнгра мураккаблигини инобатга олиб, деканат ва ота-оналарга маълум қилиши, ўзаро фикр алмашиши талаб этилади. Бу бир томондан муаммоли вазиятларнинг кескинлашувига йўл қўймасликка ёрдам берса, иккинчи томондан ўқувчилар томонидан кўполлик, коррупция, шахсий ҳақорат, зўравонлик, ички тартиб қоидаларини бузиш ҳолатларига

ишончли тўсиқ қўйишга ёрдам беради.Шундай қилиб, тюторлик тизими ходимлари мамлакатимизда “Коррупсиядан холи соҳа” яратиш ва олий таълим муассасаларида соғлом маънавий муҳитни таъминлашдек устувор вазифани амалга оширишга ўз ҳиссаларини қўшмоқдалар.Бугунги кунда бир қатор ривожланган давлатлар олийгоҳларида ҳам тюторлик лавозими таъсис етилган.Турли давлатларда турлича тизим орқали жараён кетаётганлигини кўриш мумкин,лекин асосий негизи бир. Энди эса ривожланган икки илғор давлатлар олийгоҳларида тюторлик тизимини солиштирамиз. Россияда таълимда тютор ёрдамининг жорий етилиши Россиянинг дунёнинг бошқа мамлакатларидаги таълим маконига интеграциялашуви жараёнлари билан чамбарчас боғлиқ бўлиб,ўқитувчи талабаларга ёрдам бера оладиган шахсга айланади. Индивидуал таълим йўналишини танлаш ва таълим муҳитида ҳаёт траекториясини муваффақиятли куришга ҳисса қўшди.

Тюторлик генезиси инсоният тарихи давомида шаклланган турли атамаларнинг бирикмаси шаклида мавжуд. АҚШ таълим тизими тюторлик маданиятига катта ҳисса қўшди.Тюторлик ҳақида биринчи эслатма XVII-асрга тўғри келади. Олд Фиелд Счоол — бу атама Жанубий Америка колонияларида кенг қўлланилган. Бу плантацияларда хусусий тюторлик қилиш учун ишлатилган. XVII асрда аллақачон таълим муассасаларида ишлаган тенгдош тюторлар ва талаба тарбиячилари пайдо бўлди.Болалар мактабда ўқиш ўрнига уйда тарбияланган.Замонавий АҚШ таълим тизимида “тютор” ўқитувчи, ўқитувчи ёрдамчиси ёки хусусий дарс ўтказувчи университетнинг юқори курс талабаси ҳисобланади. Унинг фаолияти талабаларга маълум бир мавзу бўйича билим олишга ёрдам беришга қаратилган.

АҚШ таълим тизимида эса тюторликни қўллаб-қувватлаш масалаларини акс эттиришга қаратилган маҳаллий адабиётлар қисман ва тавсифий характерга эгаллиги алоҳида эътиборга лойиқ.Америка университетларида тюторликни қўллаб-қувватлашнинг баъзи жиҳатлари рус олимлари асарлари асосида кўриб чиқилади. Улар АҚШдаги замонавий тюторлик хизмати ишини тақдим этадилар. Т.М.Ковалева ўқувчиларни Едвард ва Елейн Гордоннинг “Тюторлик асрлари: Америка ва Ғарбий Европада муқобил таълим тарихи” китоби билан таништиради ва бу ишни "кенг тарихий тадқиқот" сифатида тавсифлайдилар. “Индивидуал таълим призмаси орқали” Е.А.Андреева ўз ишида замонавий таълим маконида АҚШдаги университетда ўқитувчи ва талабанинг иш усуллари, ўқув қўлланмалар иши, уларнинг мақсад ва вазифалари ҳақида мисоллар келтиради.Америкалик профессор Г.Мейер-Хартинг ва сиёсацхунослик профессори Роберт Ж. Беканинг фикрича. А.Андреева

“Тюторликнинг мақсади замонавий талабаларда танқидий ва аналитик фикрлаш қобилиятини ривожлантиришдир”. Унинг фикрича, “Тюторлик педагогик ҳодиса сифатида узоқ анъанага эга бўлган хорижий тажрибадан келиб чиқади. Тюторлик қандай эволюцион йўлни босиб ўтгани ҳақидаги савол ушбу ҳодисанинг моҳиятини тушуниш ва унинг замонавий хорижий таълим моделларида намоён бўлиш хусусиятларини аниқлаш учун муҳим аҳамиятга эга”.

Тюторликни қўллаб-қувватлаш муаммолари бўйича адабиётларни таҳлил қилиш шуни кўрсатдики, АҚШда тюторликни ривожлантириш Россияда тюторликни қўллаб-қувватлашни ривожлантириш ва амалга ошириш учун муҳим асос бўлиши мумкин. Тюторликни қўллаб-қувватлаш технологиялари узлуксиз таълим доирасидаги муаммоларни ҳал қилишга имкон беради, бу йерда асосий нарса нафақат билимларни узатиш, балки ижодий қобилиятларни шакллантириш, қайта тайёрлашга тайёрлик, бутун умр давомида ўрганиш қобилияти ва профессионал йўлни танлаш ва янгилаш демакдир. Тюторлик ёрдами жамият эҳтиёжларини қондиради ва ўқув жараёнини индивидуаллаштиришга ўтиш шартларига ва таълим дастурларининг ўзгарувчанлигига мос келади. Шунингдек, у касбий ва шахсий ривожланишга ёрдам беради ва ўқувчиларнинг мустақил ишлаши ва ўзини ўзи ташкил этишини фаоллаштириш воситаси бўлиб, тюторлар уларга фойдаланишга ўргатадиган бой билим ва кўникмаларни олади. АҚШда тюторлик, тютор ёрдами, тютор, унинг мақсадлари, усуллари ва вазифалари, шакллари, функциялари ва тамойиллари, тузилиши ва мазмуни, методологияси ҳақидаги билимларни ўрганиш ва умумлаштириш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, ушбу тажрибани барча даражаларда жорий этишга қаратилган бўлиши мумкин. Россия таълим тизими Америка таълимида тюторликни қўллаб-қувватлашнинг тарихий ривожланишининг асосий қоидалари ва етакчи тенденцияларини ўрганиш, аниқлаш ва тизимлаштириш бўйича вазифалардир. Хорижий таълимда тюторларни қўллаб-қувватлаш институтини амалий татбиқ этишнинг моҳияти ва хусусиятларини аниқлаш тюторни қўллаб-қувватлаш ҳодисасини ўрганишнинг асосий нуқталаридан биридир.

Бугунги кунда Чирчиқ давлат педагогика университети ходимлари орасида ҳам бир гуруҳ тюторлар фаолият олиб бормоқдалар. Ҳар бир олий таълим муассасасининг талабаси уларнинг фарзанди кабидир. Бу борада Университетимиз тюторлари шахсий ташаббуслари билан чиқиб талабанинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш мақсадида ҳафта давомида талабаларни ўз тўғарақларига жалб қилмоқдалар. Бундан ташқари Гуманитар фанлар факултетида “Ёшлар академияси” ҳам фаолият олиб бормоқда. Академия

қошида очилган илмий тадқиқот тўғаракларида ҳам талабалар қизғин фаолият олиб боришмоқдалар. Бундан ташқари университет проректори ташаббуси билан талаба қизлар учун оилавий ҳаёт сабоқлари мавзусида махсус ўқув курси ташкил қилинган. Бир сўз билан айтганда, тьюторлик фаолияти Чирчиқ давлат педагогика университети талабалариининг камолотида алоҳида катта аҳамият касб этмоқда.